

‘Rusland biedt ons een duivelse deal’

Door onze redacteur **Hubert Smeets**

Fysiek gevaar loopt Lilia Sjvetoſova niet. Maar *la grande dame* van de Kremlinologie wordt door de politieke elite in Moskou wel „totaal gemarginaliseerd”. Ze voelt zich soms een decorstuk in het Potemkin-dorp dat Rusland weer is geworden, zo’n façade die Catharina de Grote al liet oprichten om de schijn van grandeur te wekken.

Voor de goede orde. Lilia Sjvetoſova is een van de belangrijkste analisten van de oude Sovjet-Unie en Rusland. Haar artikelen waren afgelopen twee decennia ijkpunten. Haar boeken over het nieuwe Rusland van Boris Jeltsin en Vladimir Poetin zijn verplichte kost op talrijke universiteiten.

Maar nu „sta ik op de zwarte lijst van alle televisiezoekers”, zegt ze. „Ik heb zelfs mijn blog voor radiostation *Echo Moskvi* moeten stoppen. Ze begonnen mijn stukken uit te stellen of ze raakten mails kwijt. Toen wist ik genoeg. Ik kan alleen nog publiceren in de oppositionele krant *Novaja Gazeta* en op sommige websites. Ik ben deel van het Potemkin-dorp. Ze zeggen: kijk naar haar, ze kan toch gewoon haar werk doen”.

Sjvetoſova werkt in een kamertje in een statig pand aan de Tver-straat op de hoek van het Poesjkinplein in Moskou. Daar zit het Carnegie Centrum, de denktank waaraan de historica en politicologe al twintig jaar verbonden is. Het Centrum wordt sinds jaar en dag geleid door de bekende publicist Dmitri Trenin, de man van de geo politieke analyse, iemand die ogenschijnlijk nooit uit zijn doen is. Bij Lilia Sjvetoſova is dat anders, vertelt ze. Ze is „depressief” door de Oekraïense crisis, ook omdat het Westen zich volgens haar „discrediteert door zijn totale gebrek aan begrip” voor de echte drijfveren van Poetin.

Het Westen probeert het Kremlin zoveel mogelijk te rationaliseren. Maar op de keper beschouwd is Rusland een land waar de ‘macht’, zoals de overheid er heet, wordt gepersonaliseerd door één mens. Op staatsniveau is dat door de eeuwen heen de tsaar, de partijleider of de president geweest. Op lager niveau vervult de leenheer, de eerste secretaris of de chef die rol. Deze eeuwenoude „matrix”, be- toogt Sjvetoſova, is nu sterker dan ooit. Dat dit systeem na de ontmanteling van de Sovjet-Unie in 1991 nooit is doorbroken, komt door president Boris Jeltsin, die de kern van het staatsstelsel niet durfde aan te pakken. Sjvetoſova stond er met haar neus bovenop. Als geëngageerde weten- schapper zat ze in de laatste jaren van de

Interview Lilia Sjvetoſova Het Westen geeft blijk van een totaal gebrek aan begrip voor de echte drijfveren van Poetin, zegt politicoloog Lilia Sjvetoſova. „De oorlog in Georgië leerde Poetin dat oorlog goed is voor zijn populariteit.”

Matrosjka-poppetjes van Russische leiders, met van links naar rechts Poetin, Jeltsin, Gorbatsjov, Breznev, Stalin, Lenin en Tsaar Nicolaas II.

Sovjet-Unie (1989-91) in het liberaal-democratische kamp. Het waren jaren van naïef enthousiasme. „Romantische epoche. Mooie tijd.” Toen Jeltsin in 1991 de eerste president in de geschiedenis van Rusland werd, bood hij haar aan minister van Nationaliteiten te worden. Ze deed het niet. Ze had te weinig geestverwanten in de nieuwe ploeg van Jeltsin. Toen het Kremlin in oktober 1993 het weerspannige parlement door elitetroepen van de krijgsmacht en de geheime dienst weg liet bombarderen, wist ze zeker dat haar toekomst niet in de politiek lag, maar in de wetenschap.

Waarom liep het in uw ogen twee decennia geleden eigenlijk al mis?
„Ik ben geen fatalist, zoals ik ook het communistische determinisme van vroeger haat. De liberale democraten hebben gewoon gefaald.”

De historicus Joeri Afanasjev zegt: in Rusland zijn bezit en eigendom verschillende dingen geweest. Jeltsin gaf het staatsbezit weg aan loyale mensen op voorwaarde dat hij dat weer kon terugnemen bij deloyaliteit. Bezit is in Rus-

land nog altijd een gift: van de patroon aan zijn cliëntèle.
„De elite rond Jeltsin heeft nooit de aspiratie gehad echt te privatiseren. Een andere fout was dat de liberale democraten uitgingen van de gepersonaliseerde macht en het niet aandurften een breder machts-evenwicht te scheppen. De Sovjet-Unie was een voortzetting van die Russische matrix. Alle tegentrends, zoals de republiek Novgorod (12de-15de eeuw) of de Februarirevolutie van 1917, hebben altijd het onderspit gedolven.”

In die zin is Rusland meer Aziatisch dan Europees?
„Macht in Rusland heeft een ander fundament dan die in China. In Rusland is het militaire apparaat de basis. In China is dat een bureaucratie, waarin persoonlijke kwaliteiten belangrijker zijn dan afkomst. De Chinees is bovendien onderworpen aan de familie. De Rus is weliswaar heel individualistisch, maar als burger onderhorig aan de staat.”

Toch zoekt Poetin zijn heil in het Oosten?
„Poetin heeft het paradigma na zijn herverkiezing in 2012 gewijzigd. Voor 2012 was de premisse van de Kremlin-doctrine: Rusland beweegt richting Europa. Na 2013 zijn de drie sleutelprincipes: 1. We zijn geen Europese maar een ‘unieke beschaving’. 2. Wij moeten Europa afschrikken. Europa is een continent in verval. 3. Rusland moet juist nu zijn traditionele waar-

den over de wereld verspreiden.”

Leidt dat in Oekraïne tot een Koude Oorlog rond een mens- en wereldbeeld: een confrontatie tussen de mens als onderhorige aan de staat en de mens als staatsburger?
„Je kunt die term gebruiken. Maar de Koude Oorlog nu is gevaarlijker dan die in de vorige eeuw. Rusland heeft de wereldorde van na de Tweede Wereldoorlog weggeveegd als van nul en generlei waarde. Poetin deed dat al in 2008 in Georgië. Toen knipperde iedereen even met de ogen en zei: Georgië is Europa niet. Maar we kunnen niet zeggen dat Oekraïne geen Europees is. Een van de centrale machten, Rusland, biedt de wereld een faustiaanse, een duivelse, deal aan: aanvaard dat wij de spelregels eenzijdig veranderen. China wacht in de bossen af hoe Rusland een doorbraak forceert.”

Grijpt Poetin de mogelijkheid om de ondergang van de Sovjet-Unie in 1991, de ‘grootste geopolitieke catastrofe’ uit de geschiedenis, te corrigeren?
„In Oekraïne is Poetin begonnen deze strategie verder te testen. In feite is hij niet alleen bezig het schaakbord van 1991 omver te gooien, maar ook het schaakbord van de Jalta Conferentie over het einde van de Tweede Wereldoorlog. Die ging over gezamenlijke spelregels. Poetin zegt: ik eis dat de wereld aanvaardt dat ik, als soeverein, de spelregels wijzig. Hij baseert zich op Carl Schmitt, architect van het legitimiteitsconcept van de nazi’s, die stelde dat een soeverein legitimiteit kan veroveren door de oude orde omver te werpen.”

Wat was het keerpunt?
„De oorlog met Georgië in augustus 2008 was de lakmoesproef om te kijken waar het Westen zijn grenzen legde. Eigenlijk was de eerste lakmoesproef al eerder in

datzelfde jaar op de NAVO-top in Boekarest. Bondskanselier Merkel deed er toen [onder druk van Moskou] alles aan om te voorkomen dat Oekraïne en Georgië uitzicht kregen op een lidmaatschap van de NAVO. De uitkomst van ‘Boekarest’ heeft de oorlog met Georgië versneld. Die oorlog leerde Poetin bovendien dat oorlog goed was voor zijn populariteit.”

Waarom besloot hij in 2011 tussenpresident Medvedev opzij te zetten?
„Poetin begreep de logica van de Russische matrix. Die matrix kent alleen een verticale éénhoofdige macht. De tweekoppige leiding met Medvedev frustreerde elite en bureaucratie.”

Zijn er in het Kremlin geen tegenkrachten?
„Zelfs als we door de kieren van de Kremlin-muren kijken, weten we niet wat er gebeurt. Poetin kwam na de burgerrebellie van 2011/2012 tegen zijn herverkiezingen tot de conclusie dat het Kremlin het zich niet kan veroorloven om een raam te openen. Dan komt de meute naar binnen. Bovendien vertrouwt hij niemand. Zoals alle autoritaire leiders lijdt hij aan ‘impotente omnipotentie’. Poetin is almachtig maar ook gijzelaar. Hij is de slaaf van al die vermorde informatie die hij krijgt. Sinds de vliegcrash met de MH17 ziet Poetin er soms gedesoriënteerd uit, intellectueel verlamd. Poetin is vooral aan het surfen voordat er een stormvloed opkomt. Want zijn politiek kost de burger veel geld.”

Toch is er eerder sprake van eb. Waarom zijn de middengroepen en de jongeren zo pragmatisch?
„11 tot 15 procent van de bevolking heeft liberale overtuigingen. Circa 40 procent zou kunnen worden verleid tot een rechtsstaat. Het probleem is dat mensen ten tijde van oorlog anders gaan denken. De samenleving staat dan achter de vlag. Maar de kern is dat onze middenklasse anders is dan die in West- en Oost-Europa. In Europa is de middenklasse afhankelijk van zichzelf. In Rusland zit de middenklasse vastgeklemd aan de staat, aan de machtsmonopolist. Onze middenklasse is afhankelijk van de overheid, niet van haar eigen ondernemingszin. Driekwart vindt weliswaar dat de overheid en de ambtenaren corrupt zijn. Toch wordt Poetin door 80 tot 85 procent gesteund. Niet als politicus en mens, maar als personificatie en symbool van de staat: van een stabiel Rusland waar protest als in Oekraïne onwenselijk is.”

Er is angst voor een alles verzeggende

Er is een enorm potentieel voor onrust, een bubbel van frustratie die de komende drie tot vijf jaar kan barsten

volksopstand, de ‘boent’ zoals de dichter Poesjkin dat noemde.
„Er is een enorm potentieel voor onrust, een bubbel van frustratie die de komende drie tot vijf jaar kan barsten. Of die sociale onrust ook politieke vorm krijgt, durf ik niet te voorspellen. Maar we zijn vermoed tot de ‘boent’. Eerst wellicht tot een regimewisseling binnen het bewind, juist om de matrix overeind te houden.”

Met wie in de Russische geschiedenis is Poetin te vergelijken?
„Collega’s vergelijken hem met Andropov [KGB-chef die van 1982 tot 1984 partijleider was], iemand uit de tijd van de Sovjet-Unie. Ik doe dat niet. Er was toen in het Politbureau sprake van enig machts-evenwicht. Er waren in de partijtop verschillende fracties. De Communistische Partij bood ook tegenwicht aan de KGB, de geheime dienst. Het communistische systeem was pluralistischer dan het huidige.”

Conservatieve nationalistenvan zeggen: we zijn gewoon terug bij de negentiende-eeuwse triade ‘orthodoxie, autocratie en volksheid’.
„Allemaal fake. Er is geen triade. De kerk is geen geestelijke institutie maar gewoon een politieke-commerciële instelling. De tsaar had een andere legitimiteit dan de president nu. Het Kremlin wordt beheerst door een Pretoriaanse Garde, een kleine groep uiterst loyale dienaren. Dat is in de geschiedenis van Rusland nooit gebeurd.”

En Europa weet zich geen raad.
„We zien hoe gevaarlijk een ‘interregnum’ is. De Italiaanse communist Antonio Gramsci gebruikte die term voor de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw: een tijd waarin oude mechanismen achterhaald worden maar er nog geen nieuwe zijn. Ik hou van de beeldspraak van de Pools-Britse filosoof Zygmunt Bauman die zei: we zitten in een vliegtuig en komen er nu achter dat er niet alleen geen piloot in de cockpit zit maar ook dat het vliegveld waarheen we vliegen nog niet is gebouwd. Ook het liberaal-democratische model verkeert in crisis. Terwijl in ontwikkelings- en transitielanden het autoritaire leiderschap in opkomst is, gedragen Westerse leiders als Barack Obama, François Hollande en David Cameron zich als pragmatici. Ze willen alleen stabiliteit, hangen aan een status-quo die juist is achterhaald. Ze hebben geen normatieve politieke ideeën. Het zijn politieke pygmeënen.”

Lilia Sjvetoſova spreekt op de conferentie *War and Peace* van het Nexus Instituut. Za 20/9, Amsterdam. www.nexus-instituut.nl

Advertentie

NRC lux/concerten

De mooiste hedendaagse muziek in het Muziekgebouw

5 unieke concerten voor € 117,50 (ipv € 155,-)

Arvo Pärt, Béla Bartók, Leoš Janáček, Olivier Messiaen: grootse componisten die staan voor de allerbeste muziek van de 20e eeuw. In vijf speciaal door NRC Handelsblad geselecteerde concerten klinken hoogtepunten uit het oeuvre van hedendaagse componisten van internationale allure. Vertolkt door topmusici. Zoals dirigent en boegbeeld van de hedendaagse muziek Reinbert de Leeuw met Collegium Vocale Gent. Of het Lets Radiokoor, het Leipziger Streichquartett en de wereldvermaarde percussionist Colin Currie.

U hoort magistrale meesterwerken zoals *Des canyons aux étoiles* van de Franse componist Messiaen, geïnspireerd op de overweldigende natuur van Bryce Canyon (VS). En fantastische koormuziek van de Tsjech Janáček. Of het meeslepende *Hallelujah Junction* van de Amerikaanse componist John Adams; en het wunderschone *Miserere* van de geliefde componist Arvo Pärt. Muziek van nu in de fantastische akoestiek van het Muziekgebouw, hét huis voor de hedendaagse muziek in Nederland.

Reinbert de Leeuw

© Serge Ligtenberg

Muziekgebouw aan 't IJ

© Erik van Gorp

Exclusief bij NRC
25%
korting
op 5 concerten

Serie Hedendaagse Muziek 2014/2015

Donderdag 2 oktober 2014 / 20.15 uur

DoelenEnsemble + notablu
Messiaens meesterwerk *Des canyons aux étoiles*

Donderdag 26 februari 2015 / 20.15 uur

Colin Currie, Ralph van Raat en gasten
Werk voor twee piano's en percussie van Bartók en Adams

Dinsdag 4 november 2014 / 20.15 uur

Leipziger Streichquartett + pianist Christian Zacharias
Moderne strijkkwartetten en Schuberts *Forellenkwintet*

Donderdag 26 februari 2015 / 20.15 uur

Collegium Vocale Gent + Het Collectief o.l.v. Reinbert de Leeuw
Koormuziek van Leoš Janáček

Zaterdag 10 januari 2015 / 20.15 uur

Lets Radiokoor
Miserere van Pärt

Ga naar nrclux.nl/concerten of bel 088-5720572 (keuze 7/tijdens kantooruren) om deze serie te bestellen. Voor concertinformatie belt u met Muziekgebouw aan 't IJ: 020 - 788 2000 (ma - za, 12 - 18 uur)

Bestel op nrclux.nl/concerten